

Marleen Stikker na golf van vernieuwing weg bij Digitale Stad

'De Waag opbouwen vond ik toen weer spannender'

Marleen Stikker is de bekendste Amsterdamse in de internetgeschiedenis dankzij het grote succes met De Digitale Stad die ze bedacht. Spoedig lonkte echter een nieuwe uitdaging met medialab 'De Waag', dat bijna 20 jaar innoveert met een stichting en een onderneming met dochterbedrijven zoals Fairphone.

Loopbaan

1962 13 september geboren te Groningen
1980-1985 Universiteit van Amsterdam, studie filosofie
1985-1989 UvA, redacteur theatertijdschrift Alligator
1989-1991 Directeur new media art festival Zomersfestijn
1991 Directeur Wetware Conferentie
1992-1994 Redacteur/programmeur De Balie, ook Live Magazine.
1993-1997 Oprichter en 'burgemeester' van De Digitale Stad
1994-heden Medeoprichter en directeur Waag Society
2005-heden Voorzitter Picnic, Amsterdamse Cross Media Week.
2008 - heden Commissaris WPG uitgeverij

Eerder (bestuurs)lid van:

Virtueel Platform (ook oprichter)
Salto
TIES: Transatlantic Information Exchange Service
ICTregie
Commissie Toekomst Overheidscommunicatie,
Amsterdamse Telematica Raad
Werkgroep Culture, Communication and New Technologies Raad van Europa
Charter for Art and Industry
Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties
Location One (in New York).

Hoe raakte je in de digitale wereld verzeild?

"Mijn interesse in technologie en de relatie tot cultuur is een rode draad in mijn leven. Ik ben een early adapter. Ik speelde met Amiga en Atari computers en maakte begin jaren tachtig mijn tijdschrift Alligator met de eerste beschikbare Desk Top Publishingprogramma's. Met het Zomerfestijn bracht ik begin jaren negentig roboticakunstenaars en interactieve televisiemakers naar Nederland. Het Hamburgse Van Gogh TV experimenteerde met het Amsterdamse Rabotnik TV met live interactieve televisie en beeldtelefonie. Het laden van een zwart-wit beeld duurde 6 seconden! Dat waren nog eens downloadtijden.

Met Geert Lovink organiseerde ik de Wetware conferentie waar we de verhouding tussen hardware, software en mensen onderzochten.”

Voortgezet bij De Balie?

“Met het Live Magazine onderzocht ik het effect van nieuwe media op het publieke debat. Door bijvoorbeeld met een paar honderd man binnen vier uur een verkiezingsprogramma samen te stellen. Of een experiment waarbij Anil Ramdas en Stephan Sanders chatten en publiek live kon printen. Hack-Tic heeft toen ook het internet een keer getoond. Begin 1993 was de eerste Next 5 Minutes conferentie in Paradiso die de hackerscultuur en sociale bewegingen verbond in het tactisch inzetten van media.”

Je werd ook actief met Antenna van Michael Polman, de eerste activistische internetprovider in Europa.

“De oorlog in Joegoslavië brak uit en we maakten ons druk over de persvrijheid en de culturele boycot. Met onder andere Chris Keulemans en Adrienne van Heeteren hebben we vanuit de Balie PressNow opgericht voor steun aan onafhankelijke media in Joegoslavië. Internet bood contact met Wam Kat, in retrospectief, als onze eerste blogger. Pressnow@antenna.nl was mijn eerste internetadres.”

Wat deed je zelf met internet?

“Snel volgde er een Hack-Tic account en begon de verwondering over internet. Vooral dat m'n computer dingen deed zonder dat ik die aanraakte; verzoeken om chats en rondswaaien van computer naar computer. De computer in contact met de rest van de wereld en andere mensen vond ik fascinerend. Tot die tijd was een computer een relatief asociale technologie.

Er waren erg weinig vrouwen online in de begintijd. Warna Oosterbaan [NRC Handelsblad] was één van mijn eerste talk request. Ik dacht nog 'ha, ook een vrouw', maar de naam bleek ook van een man te zijn.”

En de technologie opgepakt?

“Ik was zeg maar een derde generatie op internet. Niet de eerste generatie van unixgebruikers en wetenschappers die bij ondermeer het CWI internet hebben opgebouwd, niet de tweede generatie van de hackers die zich toegang verschafden en Hack-Tic en Knoware begonnen, maar direct daarna. Voor de hackers was ik een 'newbie'. In de zomer van '93 nam ik de TCP/IP en Unix boeken van O'Reilly mee op vakantie, om me de internetprotocollen eigen te maken. Het waren The Dark Ages of The Internet, zonder browser.”

Je pionierde om de drempel voor het grote publiek te verlagen?

“Ik leerde de programma’s maar zag dat de mensen na mij dat niet zouden doen. Al die commando’s die je moest kennen. De Unix-prompt was voor niet-nerds een brug te ver. Nog afgezien van het gedoe met modems en gebrekkige snelheid.

Ik trok de conclusie dat je een toegankelijke interface moest zoeken voor mensen die Unix niet konden doorgronden. Ik heb een ontwerpteam samengesteld, Cityplan genaamd, om te komen tot een gebruiksvriendelijke interface voor internet. Op het festival Hacking at the End of the Universe is de groep versterkt.”

Je bedacht de naam De Digitale Stad na een suggestie van David Garcia. Wie zocht je om je heen?

“Mensen uit verschillende werelden die ik al kende uit eerdere projecten. Felipe Rodriguez en Rop Gonggrijp van Hacktic, Geert Lovink van Bilwet met wie ik het Wetware-boekje had gemaakt, Apple-pionier Bert Mulder van Veronica met wie Caroline Nevejan en ik Waag Society opzetten, David Garcia, publicist, wetenschapper en medeoprichter van Next 5 Minutes, ontwerpers Walter van der Crujisen die de eerste visualisatie voor DDS maakte en later Desk.nl, Mieke Gerritzen - nu directeur van Modi design museum in Breda - en Marjolijn Ruijg.

Ook Geke van der Wal en Bas Raaijmakers, indertijd oprichters van het eerste internet usability lab, nu designstrategen van STBY, Niesco Dubbelboer, bezig met lokale democratie nu directeur PvdA-partijbureau,

Steven Lenos van het Instituut voor Publiek en Politiek, Marianne van den Boomen die De Groene Amsterdammer online zou zetten, Joost Flint, activist uit de Onkruidhoek, Paul Jongsma van Webtic. Ben bang dat ik sommigen vergeet..."

Hoe begonnen jullie?

"Brainstormen, prototypen, achter data aan om te ontsluiten, ontwerpen van publieke terminals, partners zoeken voor subprojecten, zoals Smart TV, hoorspel, bibliotheek online. De interface voor het publiek bleef het hoofddoel.

De eerste browser Mosaic zat in de pijplijn, maar stond toen niet op onze computers. Walter van der Crujisen kwam met een visuele interface die nog niet werd ondersteund. Die is nooit gerealiseerd, maar was de eerste verbeelding van een digitale stad. We hebben eerst een tekst-interface van DDS gebouwd, DDS 1.0. Een paar maanden later kwam de webgebaseerde DDS 2.0."

Waarom was juist Amsterdam de bakermat van de digitale steden? Niet enkel in Nederland, maar ook mondiaal ?

"Amsterdam had een sterke onafhankelijke publieke mediainfrastructuur. Een experimenteerveld, zowel officieel via Salto, als via piraten in de ether. Maar ook toegankelijke korte lijnen met wetenschap.

[Na enig graven] Dit bracht Amsterdam in de aanloop allemaal voort: Zomerfestijn, Wetware conference, Live magazine, Salto, TV3000, StaatsTV Robotnik, Radio 100, Radio patapoe, Galactic Hackers Party, Seropositive Ball, Hack-Tic, Next 5 Minutes, Doors of Perception, Hacking at the end of the Universe, Bilwet Agentur."

Waarom de virtuele stad toch gemodelleerd naar de fysieke stad?

"De metafoor 'stad' prikkelde de fantasie, een omgeving waar mensen aan konden bijdragen. De Freenets waren erg gericht op overheidsinformatie. Het moest geen monocultuur worden, maar ruimte bieden aan de diversiteit van een stad; van privéplekken tot bedrijven, van instituten tot een publiek domein. De Digitale Stad had behalve een stadhuis en bibliotheek ook huizen en geheime steegjes."

Iedereen wilde meedoen?

"Ja, we richtten zelfs een Data Liberation Front op. Een naam die Google later ook gebruikte. Bij ons was het veel fundamenteler, gericht op open datatoegang via DDS. We ontsloten data van bestuurlijke informatiesystemen (BISA) van de gemeente Amsterdam en van PIGA, het Publieke Informatiesysteem.

In het gemeentehuis zelf zetten we een connector neer waarmee alle interne Novell e-mail adressen werden omgezet in een internetadres. Van de ene op de andere dag had het hele stadhuis internettoegang. Van alle politieke partijen hebben we de verkiezingsprogramma's online gezet vanaf harde floppies en WordPerfect. Een hels werk. Er waren heel veel subprojecten. Ook de Openbare Bibliotheek met de catalogus, stichtingen zoals de Anne Frank Stichting, kranten als Het Parool, Het Financieele Dagblad, NRC. Vanaf de eerste dag, 15 januari 1994, stonden er dagelijks artikelen online."

Met hoeveel subsidie begonnen jullie?

"Met een paar ton in guldens. In augustus '93 klopte ik met het voorstel voor De Digitale Stad aan bij de gemeente Amsterdam en de ministeries van Binnenlandse - en Economische Zaken. Paul Kuijpers, toenmalig directeur van de Balie, had daar contacten. Reineke van Meerten, destijds projectmanager Telematicastimulering van de gemeente, begreep de potentie, terwijl ik niets kon laten zien. Bijzonder dat ze het risico heeft genomen om het plan voor te dragen."

DDS kreeg 100.000 gulden startsubsidie van de gemeente (wethouder Frank de Grave) en in een vervolg weer 100.000 gulden vanwege politiek succes rond de gemeenteraadsverkiezingen. Was het wel zo'n succes?

"Jawel. Op Usenet zijn onder dds.nl allerlei discussiegroepen opgezet waarin vaak intensief werd gediscussieerd. We hadden goede moderatoren, zoals Marianne van den Boomen en Steven Lenos. Juist politiek slaagde het glansrijk met een heel druk verkiezingsplein, webcam-interviews en chats met politici in een studio. Veel experimenten ook, zoals inspraak over IJburg. Al snel constateerden we dat discussies met politieke lading op allerlei plaatsen losbarstten. Bijvoorbeeld over een gekozen burgemeester - Ed van Thijn vertrok naar Den Haag - op een plek zonder enige moderatie."

Dat liep soms uit de hand?

"In de discussiegroep multiculti.dds.nl werd het Horst Wessel-lied gepost. Dat leidde tot de eerste aangifte voor discriminatie op het internet. Maar interessant was dat discussie zich altijd anders voltrok dan verwacht. Je kunt dat niet sturen, maar moet je voegen waar de mensen debatteren. Dat heb ik later steeds verteld bij overheden. Je gaat niet over snelheidsbeperking discussiëren op de site van Verkeer & Waterstaat, maar bij je motorclub."

Maar hoe kanaliseer je uitkomsten van online-debat naar politieke invloed? Formats ontbreken. TV, krant, peilingen, traditionele invloedskanalen lijken onaantastbaar, ondanks de dominantie van internet in mediagebruik?

“De weerstand is enorm. Op elk terrein zie je dat internet als gedistribueerde technologie en absoluut disruptief [ontwrichtend], gewerd kan worden door bestaande hiërarchieën. Die weten heel lang de deur voor internetinvloed dicht te houden. In de kern is er weinig veranderd, alleen aan de randen.

Zelfs nu weer, met open data, staat de echte kern van de traditionele besluitvorming niet onder druk. Misschien nu met het voorstel Wet open overheid, de Wob-opvolger.

DDS had in 1994 het hele bestuurlijke informatiesysteem van Amsterdam online en zo goed is het nooit meer geworden. Dat waren echt alle ruwe data, nu krijg je alles in pdf. Amsterdam was de eerste in Europa, misschien zelfs wereldwijd.

Het had ook direct effect met kraakpand De Omval. Die jongens hadden alles uitgezocht en kwamen met al die stukken aan bij de politiek.”

In juni 1995 werd DDS 3.0 gelanceerd met grafische bediening (interface) en een uitvoerig idee van een digitale stad, inclusief verkoop van kavels aan bedrijven en reclameverkoop door Riverland.

“We maakten 2.0 met nog beperkt visuele effecten direct toen de World Wide Web-standaarden beschikbaar kwamen. Met versie 3.0 hebben we echt een grote slag gemaakt, ook qua inrichting met pleinen en huizen, homepages voor bewoners en de beroemde dodo's of avatars. Er was veel innovatie met interactie. Bij het allereerste begin werd al IRC chat gekoppeld aan live televisie; een Tweede Scherm avant la lettre.”

Echte sociale netwerken online. Twintig jaar geleden al.

“Internet kreeg snel een maatschappelijke strategie, met NGO-netwerken zoals Antenna. Die creatieve en sociale verkenning was wereldwijd de start van het publieke internet.

De opkomst van het sociale web later is het fenomeen waarbij er businessmodellen ontstaan op basis van sociale activiteiten. De economische exploitatie van al bestaande werkelijk sociale netwerken.”

Verbazingwekkende historische miskening?

“Wij begonnen direct met user generated content, dat was juist het doel. Dat is niet om De Digitale Stad op te hemelen, want ook Geocities [in '99 verkocht aan Yahoo] is in 1994 gestart met zelf publiceren toen in Amerika het publieke internet begon.

De communitygedachte kreeg voet aan de grond. Een hoogtepunt, zo vroeg al. Wij hebben met dat principe veel initiatieven gestimuleerd. Honderden digitale steden zijn er gekomen, van Eindhoven en Leiden, tot Berlijn en Wenen. Manuel Castells gebruikte in zijn trilogie over de Netwerksamenleving DDS als voorbeeld van civiele innovatie. Vrij en door nieuwsgierigheid gedreven. Het 'monetizen' kwam pas later.”

Jullie innoveerden al veel?

“Van samen een hoorspel maken, en live chat-tv tot webcams live op het Rembrandtplein, op afstand bestuurbare camera’s en zelfs het Plein van de Dood om mensen online te herdenken. Hans Kerkhof die met TV 3000 als eerste experimenteerde met een camera vanuit de huiskamer. Al dat experimenteren heeft de basis gelegd voor formats als Big Brother, dat wereldwijd zo’n succes werd. Ineens werd die kijker ook een subject in een uitzending, deed hij ertoe, gaf zich bloot voor de camera. Transparant Amsterdam, de eerste GIS-informatie online. Misschien wel wereldwijd. Arcam [Architectuurinstituut Amsterdam] maakte een prachtige fysieke kaart van 5 bij 5 meter met alle plannen voor de regio. We hebben dat gedigitaliseerd. Geodan, die de kaartinformatie leverde, nam daar een hele grote stap omdat indertijd niet duidelijk was hoe je met de rechten om moest gaan.”

Is het publieke domein de beste broedkamer?

“Het interessante vind ik nog steeds dat we in de begintijd alles hebben opgepakt dat nu zo populair is geworden in die commercieel gedreven zogenaamde social networks: Het begon voor ons met de experimenten, samen met hackers, kunstenaars, ontwerpers en sociale bewegingen. Zelfs Twitter heeft zijn wortels mede in die cultuur. Indymedia, de activistische publicatie. Ze zijn weer onafhankelijk, ook financieel. In Amerika wordt met aandelen goed gezorgd voor nerds. Ze krijgen hun aandeel en een deel van de opbrengst bij verkoop. Twitter zelf is ondertussen een piramidespel voor beleggers geworden. Maar de oorsprong is heel sociaal, er werd iets gemaakt dat noodzakelijk was. Heel veel vernieuwingen ontstaan zo. Niet uit de wens om even heel rijk te worden.”

Zelfs Zuckerberg begon met het hacken van de systemen van Harvard voor een persoonlijke behoefte – meisjes vergelijken - het prille begin was in essentie een hack.

“Flickr is begonnen door kunstenaars die foto’s wilden delen, ook een heel persoonlijke behoefte. Net zoals die jongens van Google een betere zoekmachine wilden, omdat Altavista en andere zoekdiensten niet bevielen.

Als je goed luistert naar je persoonlijke behoefte en dat als drijfveer neemt om te innoveren, bereik je eerder wat dan vanuit de gedachte: hoe ga ik eens iets maken voor tig miljoen mensen.

De Facebooks en Twitters weten vervolgens wel één aspect zo goed uit te voeren dat ze aan de top komen. De focus en de beperking maken hen machtig en krachtig. Het is logisch, maar niet goed.”

Met De Digitale Stad liepen jullie voor de troepen uit, maar uiteindelijk verwelkte de bloem vrij snel. Terwijl de hackers van Xs4all van hackers in de markt beklifden. Had DDS het anders moeten doen?

“Met een eventueel beschermde naam De Digitale Stad hadden we goede zaken kunnen doen, want er ontstonden honderden digitale steden. Wij voedden dat wel krachtig, maar hadden geen behoefte om er zelf groot mee te worden. Philips begon met Europese subsidie een heel Digital Cities programma.

We hadden behalve het merk exploiteren ook de software kunnen verkopen. Dan hadden partijen bij ons een digitale stad als platform kunnen kopen. Dat is niet gebeurd.”

Wegener probeerde zijn City Online, ook geïnspireerd door DDS. Een flop. Maar Geocities ging voor 3,7 miljard dollar naar Yahoo. DDS gleed weg, juist toen gratis internet opkwam.

“Wegener verloor met City Online geloof ik 40 miljoen gulden, dus die paar ton voor DDS viel wel mee. We waren niet uit op miljarden door verkoop of door het creëren van beurswaarde.”

DDS werd ook de eerste gratis provider van internettoegang.

“Op de Prins Hendrikkade hebben we servers en modembanken van DDS geïnstalleerd. Gebroederlijk naast die van Xs4all, dat verhuisde vanuit Rop's woning in de Bijlmer. Ook werkten we gezamenlijk aan verdere professionalisering; samen zetten de helpdesk op en namen een systeembeheerder aan.

Ik sliep daar, want de deur kon aanvankelijk niet op slot. Op een bedje op een modembank. Een bijzondere ervaring, want je voelde de connecties van al die modems. Tot op de dag van vandaag vind ik dat een bijzondere ervaring, omdat virtueel en digitaal geassocieerd worden met louter enen en nullen in een machine.”

Ik herinner me slechts de herrie van die modems. En dan ook nog alleen in dat kantoor.

“Thuis kon je modemgeluid niet uitzetten maar bij ons gelukkig wel. Je zag al die lampjes tot diep in de nacht aan en uitgaan. Je voelde de warmte. En als het ware het zuchten en kreunen van internet. Mensen hebben nu geen besef meer van die fysieke realiteit. Het is er gewoon. We hadden shifts met z'n tweeën. Ik was er steeds met Felipe. Dat was ook gezellig. Na een paar weken kwam het slot op de deur en was de romantiek van het nachtwaken over.”

Jullie hielpen Xs4all financieel?

“We hadden goede afspraken gemaakt. Wij gebruikten hun technische diensten, deelden de infrastructuur en betaalden een deel van de salarissen.”

Hadden jullie de golf niet kunnen meepikken met non-commercieel publiek aanbod van internettoegang, met een verbinding naar internationaal internet via NLnet of zelfs Surfnet?

“Daar heb ik een fout gemaakt. Ik had een andere deal moeten maken met Xs4all voor die verbinding of een alternatieve leverancier moeten zoeken. Daar was ik dan weer niet zakelijk genoeg voor. Ik had nog het Nina Brinkscenario kunnen volgen; zoveel mogelijk mensen gratis aansluiten en dan verkopen. Maar veel geld maken of zelfs winst was nooit onze drijfveer.”

Niet commercieel, maar vanuit maatschappelijke drijfveren lijkt me het een gemiste kans. Commercieel gratis internet kwam ineens op in 1998, jullie boden het publiek vanaf 1994 kortstondig.

“In 1994 was daar nog geen businessmodel voor. Joost Flint heeft geprobeerd om een geldstroom te creëren met betaalde bouw van websites, videodiensten, mailservers. Dat begon te lopen met de gemeente en het Europees Parlement als klanten. BVE-plein, een enorm traject om beroeps- en volwassenenonderwijs online te krijgen.”

Internettoegang nam de markt over, terwijl veel DDS'ers via hun universiteit toegang hadden.

“Onze missie was om internet toegankelijk te maken voor iedereen en een publiek domein te creëren waar mensen op hun eigen manier aan konden bijdragen. Daarin zijn we grandioos geslaagd. Bovendien heeft het veel internetbedrijven van onze pioniers opgeleverd.

Het heeft de markt helpen openbreken. Vlak na opening van De Digitale Stad sprak ik Michiel Frackers die bezig was met de opzet van Planet Internet. Hij vertelde me ‘Ze snapten me niet bij KPN en banken, maar met De Digitale Stad zien ze wat internet betekent’.

Een dag na opening van De Digitale Stad stonden er ook al artikelen in de krant over files bij winkels voor modems, die uitverkocht raakten. Van de ene op de andere dag stroomden tienduizend mensen naar internet.

Ook voor de media was De Digitale Stad de doorbraak. Journalisten kregen het onderwerp internet er niet door bij redacties, omdat het te abstract was. Ineens hadden ze de metafoer digitale stad om het helder maken. Een doorbraak op vele fronten.”

Hoeveel gebruikers had DDS op het hoogtepunt en wanneer?

“Geestig was dat we dat nooit precies hebben kunnen bepalen. Ik denk dat het tegelijkertijd een paar honderdduizend gebruikers waren. Die latere aanbieders van gratis internet riepen altijd grote aantallen gebruikers van wie er maar weinig werkelijk actief waren.

Wij hanteerden de regel dat huizen of profielen en homepages die drie maanden niet waren gebruikt, gekraakt konden worden. Ook met het account; drie maanden niet inloggen en je was geen klant meer. In plaats van dat we iedereen erbij bleven tellen, gooiden we ze eruit.”

Je persoonlijke interesse voor De Digitale Stad verflauwde toen de pioniersfase achter de rug was?

“Met Carolien Nevejan won ik, als de Maatschappij voor Oude en Nieuwe Media, de inschrijving om De Waag te gaan inrichten en gebruiken. Dat vergde veel tijd en energie. Meer en meer nam Joost Flint de leiding bij DDS op zich en er kwamen genoeg bekwame mensen om het richting te geven.”

Waarom kon De Waag Society gesubsidieerd verder en moest DDS het maar uitzoeken? Had DDS niet door De Waag omarmd kunnen worden?

“Waag Society heeft de eerste jaren geen subsidie gekregen en De Digitale Stad had ons toen niet nodig. Het was al een flinke uitdaging om zonder startkapitaal een medialab te beginnen. De Waag heeft later wel de hosting verzorgd voor De echte Digitale Stad DeDS, toen de DDS-community werd gestopt.”

Al na een jaar vond je DDS niet spannend genoeg meer?

“De Digitale Stad bracht kunst en hackers samen en daar groeide iets heel moois. Mijn kracht is het bieden van een context voor het ontginnen van nog onbekend terrein. Zo ben ik nu heel enthousiast over het verkennen van do it yourself (DIY) biotechnologie. Pieter van Boheemen runt het DIY Wetlab in De Waag, een gemeenschap van biotechnologen, hackers en kunstenaars.”

Je aandacht voor DDS verflauwde omdat het niet meer nieuw was?

“Ja, echt letterlijk. De Waag opbouwen vond ik toen weer spannender. Dat is wel vaker gebeurd. Ik heb een poosje een tijdschrift gerund en was er weer op uitgekeken. Het opzetten van een medialab was al langer een droom en vroeg al mijn aandacht. De Digitale Stad kon op eigen benen staan.”

Maar redde het niet. Laat je initiatieven te vroeg los?

“Ik zit bijna 20 jaar bij De Waag en dat laat ik niet los. Wel initiatieven als die op de rit staan. Wat ik jammer vind aan De Digitale Stad is dat het geen duurzame structuur is geworden. Dat kon wel, door innovatieve activiteiten te blijven ontplooiën. Dan had je naar een ander businessmodel toe moeten.”

In zekere zin is Waag Society de continuering van De Digitale Stad. Een maatschappelijk laboratorium rond opkomende technologie waar kunstenaars, ontwerpers en hackers samenwerken.”

En iemand naast je voor de uitvoering en discipline, want jij bent meer van de innovatie?

“Met Waag Society hebben we een organisatie die wel op continuïteit is gebaseerd. Een technologielaab met 50 medewerkers dat 20 jaar bestaat en een internationale rol speelt in opkomende technologieën en sociale innovatie. Daar ben ik wel trots op.

Ik heb ook geleerd hoe je moet opschalen. DDS heeft de eerste publieke internetterminals neergezet. Daarna heeft De Waag in 1996 de leestafel voor oude en nieuwe media ontwikkeld met speciale interfaces. Het won de Rotterdamse Designprijs. En er kwam vraag naar.

Maar productie vergt een heel andere inrichting dan een prototype bouwen. Toen is het Natural Objects BV opgericht met Simon Cavendish van Euronet als angel investor. Iemand van Apple kwam als directeur, onze mensen van het ontwerpteam gingen mee.”

Verder willen commercialiseren?

“We stonden als De Waag op afstand en het bedrijf strandde na een jaar. Ook al heb je een miljoen tot je beschikking, het garandeert niet dat je succesvol bent. Hoe zoek je dan de juiste vorm? In elk geval heb je partners nodig.”

Jullie ontwikkelen bij De Waag veel geavanceerde toepassingen met internet, soms ook als eerste in Nederland, zoals het 3D printen. Wat zijn vervolgens de uitwerking en de invloed?

“We zijn niet op grootschalige uitvoering gericht, maar verbreiden vooral kennis. Dat doen we voor 3D printen via de FabAcademy voor professionals en FabSchool voor kinderen. Daar komen we mee op Klokhuis, RTL-Z.

Zo ontwikkelden we Open Design. Het boek verschijnt ook in het Japans en we hebben een minor Open design opgezet met de Willem de Kooning Academy. Geen productenverhaal, maar kennis. We gaan geen stoelen printen in productie, dat kan iedereen.”

Blijft meestal in het publieke domein?.

“Anderen bouwen er een business omheen, zoals TechShop en Shapeways dat uit Philips is voortgekomen. 3D printing producten vind ik niet boeiend. Dat is eerst even ‘van wauw’, maar spoedig gewone business. Daar zijn wij niet voor opgericht.

Iets als het principe van de downloadable prothese daarentegen wel. Die kun je door kennis te delen zo goedkoop maken dat het een maatschappelijk vraagstuk oplost. Dat is onze insteek.”

In 2002 richtte je Waag Products BV om innovatie beter naar de markt te kunnen brengen. Wie zijn de aandeelhouders?

“Martin Simon, een sociale investeerder oorspronkelijk uit Tsjechoslovakije die kennis en middelen investeert, met 30 procent. Ik zelf ook voor 30 procent. Een groot deel van mijn eigen kapitaal zit in het bedrijf. Aandelen zijn dus voor tweederde in handen van medewerkers en management, voor ongeveer een derde van Martin. Hij leidt het bedrijf.”

De Waag Products stichtte met Multimediatafels BV een volledige dochter waarmee destijds de bij De Waag Society ontwikkelde Verhalentafels zijn bedacht. Moest dat in een BV?

“Dat project was heel succesvol en innovatief. Er bleek ook vraag naar te zijn. Binnen de stichting komen we dan tot een goed prototype, maar productie vraagt veel meer. Bovendien brengt het risico’s met zich mee, want de vraag is of je er voldoende kunt afzetten.

We hebben door onze structuur de Verhalentafel succesvol op kunnen schalen. Die heeft in meer dan 100 verzorgingshuizen gestaan.

Uiteindelijk bracht het net op wat er in geïnvesteerd is. We zijn ook helemaal niet bezig met winst maken, maar ideeën tegen een haalbare prijs aan de maatschappij ter beschikking stellen.”

In Pilotus BV (software voor mensen met een verstandelijke beperking), Mediagilde BV (investeerder) en Culturegrid (internetaansluitingen voor culturele sector) heeft De Waag Products aandelen genomen. Je gelooft in sociale bedrijven in de BV-vorm?

“Voor de Waag ben ik op zoek gegaan naar een duurzaam model: hoe garandeer je de onafhankelijkheid van de researchstructuur en voorkom je dat geld de leidende factor wordt. Terwijl je toch de groei bevordert. Dat ‘social value’ leidend is en niet ‘shareholders value’. Om ons heen zie je dat het begrip ‘social enterprise’ betekenis heeft gekregen.

We doen het in verschillende BV’s, zoals met Cinegrid, een samenwerking met Surfnets, om de cultuurgebouwen op breedband aan te sluiten. Het gaat om maatschappelijke invloed. Hoe meer andere bedrijven dat gaan doen, hoe succesvoller we zijn. Tegelijkertijd moet je een gezonde

bedrijfsvoering hebben met een marge waardoor je opnieuw kunt investeren.”

Jij leidt zelf een gesubsidieerde stichting die ontwikkelt en bent aandeelhouder in bedrijven die deze ontwikkeling en soms ook prototypes gaat produceren en exploiteren. Bovendien was je de eerste drie jaar directeur van De Waag Products. Is die combinatie goed?

“Iedereen blijft me kritisch bevragen. Dat is terecht. We hebben in Nederland weinig ervaring met sociale ondernemingen. De werelden van onderzoek, sociale bewegingen en bedrijfsleven zijn erg gescheiden. Tegelijkertijd zie je rond het thema duurzaamheid wel nieuwe modellen ontstaan. We zijn met zijn allen op zoek naar een betere balans.”

Kan één persoon tegelijkertijd verschillende belangen dienen van een gesubsidieerde stichting en als directeur van gelieerde BV's ?

“Je garandeert met een stichting en een BV juist dat de missie dezelfde is. De BV heeft niet aandeelhouderswaarde als hoogste doel heeft, maar maatschappelijke waarde. Dat wil ik graag in balans houden. Waag Society ontwikkelt bovendien geen producten met gemeenschapsgeld. Productontwikkeling is zeer risicovol.

We hebben lang nagedacht over een balans in verantwoordelijkheden en rollen. De onderzoeksagenda van Waag Society moet onafhankelijk zijn en gebaseerd op de nieuwsgierigheid van de onderzoekers en vragen die leven in de samenleving.

En voor Waag Products moet de maatschappelijke missie gegrond zijn. Er is een Raad van Toezicht bij Waag Society, die de cultural governance principes van het ministerie van OCW volgt.

En er wordt zorgvuldig gekeken naar investeerders bij Waag Products om te zorgen dat deze de maatschappelijke missie onderschrijven en zich scharen achter een bedrijfsvoering die sociale waarden centraal stelt.”

Waarom zijn dan jaarverslagen van De Waag Products noch van De Waag Society openlijk toegankelijk op jullie websites, net als van Stichting NLnet en Stichting NLnet Labs dat wel het geval is?

“Onze stukken staan bij de Kamer van Koophandel openbaar [tegen betaling, red.] De kostprijs van Fairphone die we produceren is bijvoorbeeld openbaar. Die kun je opvragen. En je zult zien dat er tot dusverre alleen is geïnvesteerd in Waag Products.”

Dat etiket 'social' werkt toch enkel als volledig transparant is wat er in bedrijf en stichting inkomt en wat eruit gaat?

“Op dat punt moeten we inderdaad kijken naar verbeteringen. Waar het mij om gaat is dat er geen kapitaal met korte termijn belangen aan het stuur komt te zitten. Dat is essentieel als je een maatschappelijke

opdracht hebt. Natuurlijk maak je wel pragmatische keuzes omdat je bedrijfsmatig continuïteit nodig hebt.”

Je sprak over het belang van partners. Aan de ontwikkeling van de Fairphone hebben Stichting Doen, NCDO, KPN en Rabo bijgedragen.

“We hebben onderzoek gedaan en campagne gevoerd bij Stichting De Waag. Fairphone ontwikkelde een telefoon met essentiële interventies rond conflictvrije mineralen, arbeidsomstandigheden, repareerbaarheid en open design principes.

Meestal bereik je vervolgens invloed door kennisdeling seminars, cursussen, open dagen en open data en projecten met partners. Een enkele keer moet je een stap verder zetten voor echte maatschappelijke invloed.

Met Fairphone was het punt bereikt dat je mensen wel kunt informeren en schuldig kunt laten voelen, maar niemand pakte de handschoen op. Dan proberen we het zelf. We wilden laten zien dat het wel mogelijk is. Niet meteen voor 100 procent fair, maar wel als een start van een beweging.”

De Waag Products heeft met het project ook de stap gezet naar de productie van een eerlijke smartphone? Was dat moeilijk?

“We hebben onderzoek gedaan naar alle spelers in de keten en bekeken in hoeverre ze bereid of in staat waren om hun productie te veranderen. De wens is er bij veel bedrijven, zeker bij de afdelingen die verantwoordelijk zijn voor MVO [Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen]. Dit liep stuk op de complexiteit van de keten, de schaalgrootte en de angst om het consumentenvertrouwen op het spel te zetten.

Bas van Abel van het Open Design Lab van de Waag, de drijvende kracht achter Fairphone, meende dat we het dan zelf maar moesten gaan doen. Waag Products en Bethnal Green Ventures, het sociale innovatiefonds van Nesta, hebben startkapitaal verschaft.

Bovenal maakt de Fairphone community de productie mogelijk met de voorverkoop van 25.000 toestellen. Die worden deze maand gemaakt en geleverd. Dus dat is ontzettend spannend.”

Eventueel grootschalige exploitatie van de Fairphone bij succes?

“Dat is niet ons doel. We hebben laten zien dat het kan en hopen dat vele bedrijven ons volgen. Het is geslaagd als de grote producenten willen inzien dat het niet langer kan dat hun telefoons kinderarbeid, oneerlijke handel en milieuvervuiling tot gevolg hebben en het stokje overnemen.”

Vloeit er winst van BV's terug naar de Stichting De Waag die de ontwikkeling heeft betaald?

“Ja, er is tussen de stichting en de BV de afspraak dat een deel van de mogelijke winst naar een onderzoekfonds van Waag Society gaat. Maar let

wel: er is tot dusverre alleen maar geïnvesteerd in Waag Products. Het onderzoek naar de mogelijkheid van een Fairphone is door Waag Society en haar partners gedaan.

De ontwikkeling is gefinancierd door Waag Products. En Fairphone is een apart bedrijf met inmiddels 25 werknemers. Het moet zelf voorkomen verlieslijdend te worden en heeft zelf investeringen nodig om de missie succesvol uit te voeren.”

Moet Waag Society elk jaar weer knokken voor subsidie?

“We zijn een combinatie van een medialab, kunstinstelling en een researchfaciliteit, zoals van een universiteit. Qua kennisontwikkeling zijn we een piepkleine universiteit. Kennis delen we op allerhande platforms, zoals voor biokunstenaars en open data. We zijn onderdeel van een beweging.

Als medialab zitten we in het programma van het stimuleringsfonds Creatieve Industrie. Daar krijgen we jaarlijks een half miljoen van. En we moeten elke twee jaar aanvragen. Daarnaast hebben een meerjarige subsidie van de gemeente Amsterdam, voor de publieksactiviteiten, de openstelling van het fablab en internationale uitwisseling. De rest is directe onderzoeksfinanciering, bijvoorbeeld in Europese programma’s of voor bedrijven en organisaties. Zeker 60 procent komt van directe financiering.”

De publieke ruimte beneden is nu een restaurant. Zou je via die ruimte het publiek bij De Waag kunnen betrekken?

“Waag Society verhuurt de ruimte op de begane grond nu aan een restaurant en krijgt een percentage van de omzet. In 1994 kozen we daarvoor vanwege de bijdrage aan de exploitatie en de publieke toegang. Nu kan ik er inderdaad wel andere functies voor bedenken, bijvoorbeeld een ruimte voor tentoonstellingen, een groot fablab. Of een combinatie van een cafe-restaurant met het fablab. Wie weet komt dat er nog een keer van. Nog zoveel nieuwe ideeën, nog zoveel werk aan de winkel...”